

From the Home Front to the Frontline: The Multifaceted Role of Women in the Sacred Defense from the Perspective of the Supreme Leader

Yousef Khojir¹, Abolfazl Khoshi², Manochehr Zoheiri^{3*}

¹ Department of Communication, Faculty of Culture and Communication, Soore International University, Tehran, Iran

² Department of Medical Ethics, Faculty of Medicine, Baqiyatallah University of Medical Sciences, Tehran, Iran

³ Faculty of Culture and Communication, Soore International University, Tehran, Iran

Received: 23 October 2024 Accepted: 15 December 2024

Abstract

Background and Aim: In Islam, women have always held a high and influential status. Islam consistently emphasizes the dignity and rights of women, recognizing their role in various social, cultural, and even military spheres. Throughout Islamic history, women have been devoted wives and mothers and resilient and self-sacrificing role models in different contexts. Many feminist and Western studies either overlook the role of women in wars or analyze it through secular frameworks. The role of women during Iran's Sacred Defense, as a pivotal subject in contemporary history, has received relatively less attention from researchers and analysts than other research topics. The perspective of the Supreme Leader of Iran, as both a religious and political authority, offers a unique combination of Islamic, revolutionary, and nationalist concepts in analyzing the role of women in the imposed war.

Methods: This study, using Thematic Analysis with Attride's approach in three stages—global, organizing, and basic themes—was conducted with purposive and criterion-based theoretical sampling. The data were collected through content analysis of the Supreme Leader's statements from 1982 to October 2024.

Results: The findings of this research reveal that women played a multifaceted and decisive role during the Sacred Defense in family, on the battlefield, in society, and from a spiritual perspective. According to the analysis of the Supreme Leader's statements, women were not only psychological and emotional supporters of warriors and nurturers of future generations but also actively participated in combat as soldiers, commanders, martyrs, and veterans. This engagement extended beyond personal or familial responsibility, becoming a significant factor in shaping the social identity of Muslim women and promoting a culture of sacrifice and martyrdom.

Conclusion: Through perseverance, sacrifice, and deep belief in Islamic values, women not only achieved victory in the war but also paved the way for fundamental changes in their social and cultural status in the post-war era.

Keywords: Women, Islamic Revolution, Sacred Defense, War, Thematic Analysis.

* Corresponding Author: Manochehr Zoheiri

Address: Faculty of Culture and Communication, Soore International University, Tehran, Iran.

E-mail: m.zoheiri@soore.ac.ir

از پشت جبهه تا خط مقدم؛ نقش چند بُعدی زنان در دفاع مقدس از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

یوسف خجیری^۱، ابوالفضل خوشی^۲، منوچهر زهیری^{۳*}

^۱ گروه ارتباطات، دانشکده فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه بین‌المللی سوره، تهران، ایران

^۲ گروه اخلاق پزشکی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله (عج)، تهران، ایران

^۳ دانشکده فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه بین‌المللی سوره، تهران، ایران

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۸/۰۲ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۹/۲۵

چکیده

زمینه و هدف: در دین اسلام، زنان همواره از جایگاه والا و تأثیرگذاری برخوردار بوده‌اند. اسلام همواره با تأکید بر کرامت و حقوق زنان، نقش آنان را در عرصه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی و حتی نظامی مورد توجه قرار داده است. در تاریخ اسلام، زنان نه تنها به عنوان همسران و مادرانی فداکار، بلکه به عنوان الگوهایی مقاوم و ایثارگر در صحنه‌های مختلف حضور داشته‌اند. بسیاری از مطالعات فمینیستی و غربی، نقش زنان در جنگ‌ها را یا نادیده می‌گیرند یا آن را در چارچوب دیدگاه‌های سکولار تحلیل می‌کنند، نقش زنان در دوران دفاع مقدس ایران به عنوان یک موضوع کلیدی در تاریخ معاصر، نسبت به سایر موضوعات پژوهشی کمتر مورد توجه پژوهشگران و تحلیلگران قرار گرفته است، دیدگاه رهبر ایران به عنوان یک مرجع دینی و سیاسی، ترکیبی منحصر به فرد از مفاهیم اسلامی، انقلابی و ملی گرایانه در تحلیل نقش زنان در جنگ تحمیلی را می‌تواند ارائه دهد.

روش‌ها: این پژوهش با روش تحلیل مضمون با رویکرد آتراید (Attride) در ۳ مرحله فراگیر، سازمان‌دهنده و پایه و با نمونه‌گیری نظری از نوع هدفمند و ملاک محور و روش فیش برداری از بیانات مقام معظم رهبری از سال ۱۳۶۱ لغایت مهر ۱۴۰۳ انجام شد. **یافته‌ها:** نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که زنان در دوران دفاع مقدس نقشی چند بُعدی و تعیین‌کننده در عرصه‌های خانواده، جبهه جنگ، اجتماع و پیشگاه الهی ایفاء کرده‌اند. بر اساس تحلیل بیانات مقام معظم رهبری، زنان نه تنها در نقش حامیان روانی و عاطفی رزمندگان و تربیت‌کنندگان نسل آینده ظاهر شدند، بلکه در میدان نبرد نیز به‌عنوان رزمنده، فرمانده، شهید و جانباز مشارکت داشتند. این نقش‌آفرینی فراتر از یک مسئولیت فردی یا خانوادگی، به عاملی تأثیرگذار در شکل‌گیری هویت اجتماعی زنان مسلمان و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت تبدیل شد.

نتیجه‌گیری: زنان با ایستادگی، فداکاری و اعتقاد عمیق به ارزش‌های اسلامی، نه تنها موجب پیروزی در جنگ، بلکه زمینه‌ساز تحولات بنیادین در جایگاه اجتماعی و فرهنگی خود در دوران پسا جنگ شدند.

کلیدواژه‌ها: زن، انقلاب اسلامی، دفاع مقدس، جنگ، تحلیل مضمون.

* نویسنده مسئول: منوچهر زهیری

آدرس: دانشکده فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه بین‌المللی سوره، تهران، ایران.

ایمیل: m.zoheiri@soore.ac.ir

مقدمه

جنگ به‌عنوان پدیده‌ای پیچیده، تأثیرات گسترده‌ای بر جوامع بشری دارد و از جنبه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی قابل بررسی است. این پدیده اغلب با اهدافی نظیر تهدید، توسعه‌طلبی، کسب منافع اقتصادی و یا ضربه‌زدن به طرف مقابل شکل می‌گیرد و پیامدهایی خانمان‌سوز به همراه دارد. در این میان، نقش زنان در جنگ‌ها و پس از آن، به‌ویژه در بازسازی جوامع، بسیار حائز اهمیت است. زنان از صدر اسلام همراه مردان مقاومت کردند و نقش آن‌ها در دفاع از دین و همراهی رزمندگان امری انکارناپذیر است. ایشان، نه تنها به‌عنوان همسران و مادرانی فداکار، بلکه به‌عنوان الگوهای مقاوم و ایثارگر در صحنه‌های مختلف حضور داشتند. یکی از نمونه‌های برجسته در این زمینه، سمیه مادر عمار یاسر بود که اولین شهید زن در اسلام می‌باشد، وی با مقاومت و ایثارگری خود، به نمادی از شجاعت و تعهد زنان در دفاع از دین و همراهی رزمندگان تبدیل شد (۱). شرکت زنان در جنگ‌ها در صدر اسلام، نشان‌دهنده مشارکت زنان آن عصر در امور سیاسی است. دو بانوی نمونه اسلام، حضرت فاطمه زهرا(س) و حضرت زینب(س)، نمونه‌ای از این مشارکت بودند. حضرت فاطمه زهرا(س) با حمایت از پیامبر اسلام(ص) و حضرت علی(ع)، نقش مهمی در تقویت جنبه‌های مقاومت داشت. همچنین، حضرت زینب(س) با حضور مستقیم در واقعه کربلا و تلاش برای حفظ ارزش‌های اسلامی و مقاومت در اسارت، نقش غیر قابل انکاری در دفاع از دین اسلام داشت (۲). زنان اوکراینی در جنگ‌های معاصر، از جمله جنگ روسیه - اوکراین، نقش‌های متنوعی ایفاء کرده‌اند. آن‌ها به‌عنوان سرباز، پرستار، و حتی در نقش‌های لجستیکی و اطلاعاتی فعالیت داشته‌اند (۳). همچنین نمونه‌های متعددی از نقش زنان در جنگ‌های معاصر وجود دارد که نشان‌دهنده تأثیرگذاری آن‌ها در زمینه‌های مختلف است برای مثال در منطقه جامو و کشمیر، زنان با ایجاد گروه‌های صلح و تلاش برای کاهش تنش‌های قومی و مذهبی، نقش مهمی در کاهش خشونت و ایجاد صلح پایدار ایفاء کرده‌اند (۴). زنان در جنگ‌ها علاوه بر ایفای نقش‌های سنتی مانند حمایت عاطفی از خانواده، در مسئولیت‌های مستقیم نظیر امدادرسانی، پرستاری، تأمین نیازهای لجستیکی و حتی مشارکت در نبردهای مسلحانه نیز حضور داشته‌اند. در جنگ ایران و عراق، زنان ایرانی در حوزه‌های مختلفی از جمله پشتیبانی، حمایت اجتماعی و اقتصادی و حتی مهاجرت از مناطق جنگ‌زده نقش‌آفرینی کردند (۵). بر اساس آمارهای موجود از فهرست شهدای جنگ تحمیلی، ۶۴۲۸ نفر از زنان و مادران قهرمان ایران در طول سال‌های دفاع مقدس به شهادت رسیدند که عمدتاً در نتیجه بمباران‌ها و موشک‌باران شهرها بوده است. طبق اطلاعات نشریه داخلی بنیاد شهید و امور ایثارگران، ۵۰۰ نفر از این شهیدان رزمنده بودند (۶). زنان در برخی موارد به‌طور مستقیم در جنبه‌ها حضور داشتند و حتی توسط دشمن به اسارت گرفته شدند. این

حضور نشان‌دهنده شجاعت و تعهد آنان به دفاع از کشور بود (۷). بررسی مقالات علمی معتبر نشان می‌دهد که حضور زنان در جنگ ایران و عراق، فراتر از یک کنش موقت، به عاملی برای بازسازی هویت اجتماعی آنان تبدیل شد، زنان با مشارکت در فعالیت‌هایی مانند امدادگری، تهیه مایحتاج رزمندگان، و حفظ ساختار خانواده در نبود مردان، نقشی ناپیدا اما تعیین‌کننده در پشتیبانی از جنبه‌ها داشتند. این مشارکت، علی‌رغم محدودیت‌های ساختاری، زمینه‌ساز تحولاتی در نگرش به حقوق زنان در ایران پس از جنگ شد. اما بسیاری از مطالعات فمینیستی و غربی، نقش زنان در جنگ‌ها را یا نادیده می‌گیرند یا آن را در چارچوب دیدگاه‌های سکولار تحلیل می‌کنند. به همین دلیل دیدگاه رهبر ایران به عنوان یک مرجع دینی و سیاسی، ترکیبی منحصربه‌فرد از مفاهیم اسلامی، انقلابی و ملی‌گرایانه در تحلیل نقش زنان در جنگ تحمیلی را می‌تواند ارائه دهد.

براین اساس و با توجه به اهمیت دیدگاه‌های مقام معظم رهبری در خصوص نقش زن در دفاع مقدس این پژوهش کیفی با روش توصیفی - تحلیلی و با استناد به منابع کتابخانه‌ای، می‌کوشد جایگاه تاریخی زنان در جنگ ایران و عراق را در چارچوب بیانات رهبر معظم انقلاب حضرت آیت‌الله خامنه‌ای معرفی کند. پرسش اصلی این است که مقام معظم رهبری در خصوص نقش‌زن در دفاع مقدس چه دیدگاهی دارند؟ و ایشان چه نقشی برای زنان در دفاع مقدس قائل هستند؟.

چارچوب مفهومی

در تحلیل نقش زنان در جنگ‌ها و به‌ویژه در دوران دفاع مقدس ایران (جنگ ایران و عراق)، لازم است که ابتدا مفاهیم کلیدی شامل "زن"، "جنگ" و "دفاع مقدس" را تعریف کنیم.

زن

زن به‌عنوان یک مفهوم اجتماعی و فرهنگی: در مطالعات جنسیت (Gender Studies) و جامعه‌شناسی، نقش‌ها، هویت‌ها، و تجربیات زنان در بسترهای مختلف تاریخی، سیاسی، و فرهنگی بررسی می‌شود. نظریه‌پردازانی مانند سیمون دوبووار در کتاب جنس دوم (۲۵) (۱۹۴۹) و جودیت باتلر در نظریه اجرای جنسیت (۸) بر این موضوع تأکید دارند که هویت زنانه برساخته اجتماعی و فرهنگی است و تحت تأثیر گفتمان‌های قدرت قرار دارد. در جوامع غیرمذهبی و تمدن غرب، تصورات ارائه شده درباره زنان نتیجه تفکر مادی‌گرایانه، انسان‌گرایانه و فمینیستی است که انسان را در مرکز توجه قرار می‌دهد و به خواسته‌ها و اراده او اهمیت می‌دهد. در این نظام‌ها، به زنان نگاه ابزاری دارند، در مکاتب غربی، زن به‌عنوان یک اثر هنری دیده می‌شود و بیشتر به جنبه‌های ظاهری و زنانگی او توجه می‌شود. در این فرایند، بعد انسانی او نادیده گرفته و سوءاستفاده از مفهوم آزادی به شکل منفی انجام می‌گیرد. بر خلاف این رویکرد، دین اسلام به زن احترام می‌گذارد و ارزش انسانی او را به او باز می‌گرداند. این دین از ظلم و ستم فردی و

کننده و غلط. نگاه اسلام به زن، نگاهی است عزت‌بخش، کرامت‌بخش، رشد‌آفرین، استقلال‌دهنده به هویت و شخصیت زن؛ این ادعای ماست. ما این ادعا را با محکمترین ادله می‌توانیم اثبات کنیم» (۱۵).

جنگ از دیدگاه رهبران انقلاب

جنگ از دیدگاه امام خمینی و آیت‌الله خامنه‌ای، به ویژه جنگ ایران و عراق، به عنوان دفاع مقدس تعریف می‌شود. این جنگ نه تنها یک نزاع نظامی، بلکه یک جهاد برای حفظ اسلام، استقلال کشور، و مقابله با تجاوز دشمن تلقی می‌شود. امام خمینی در بیانات خود جنگ را موهبتی الهی می‌دانستند که به ملت ایران فرصت داد تا وحدت و ایمان خود را به نمایش بگذارند. امام خمینی دفاع مقدس را جنگ بین حق و باطل می‌دانستند و بر این باور بودند که این جنگ به ملت ایران عزت و سربلندی بخشید (۱۴)، آیت‌الله خامنه‌ای نیز دفاع مقدس را مدرسه بزرگی می‌دانند که درس‌های مقاومت، ایثار، و خودباوری را به ملت ایران آموخت (۱۵). امام خمینی زنان را به عنوان قهرمانان بی‌ادعای جنگ معرفی می‌کردند و بر نقش آن‌ها در حفظ روحیه‌ی رزمندگان تأکید داشتند. در چارچوب مفهومی این پژوهش، مفاهیم زن، جنگ، دفاع مقدس، و زن در جنگ در تعامل با یکدیگر به صورت کوتاه بررسی شدند. از دیدگاه امام خمینی و آیت‌الله خامنه‌ای، مفاهیم زن، جنگ، دفاع مقدس، و نقش زن در دفاع مقدس در چارچوب ارزش‌های دینی و انقلابی تعریف می‌شوند، در ادامه به چند مورد از پژوهش‌های انجام شده با موضوع نقش زن در جنگ می‌پردازیم.

روش‌ها

روش تحلیل مضمون (Thematic Analysis) یکی از روش‌های پرکاربرد در پژوهش‌های کیفی است که به شناسایی، تحلیل و تفسیر الگوهای معنایی در داده‌ها می‌پردازد. این روش به پژوهشگران امکان می‌دهد تا بتوانند به صورت سیستماتیک و جامع به داده‌ها نگاه کنند (۱۶). در تحلیل مضمون به بافت داده‌ها و نکات ظریف آن‌ها توجه بیشتری می‌شود و واحد تحلیل داده بیشتر از یک کلمه یا اصطلاح است، مضاف بر آن تحلیل مضمون از شمارش کلمات و عبارات آشکار فراتر می‌رود و بر شناخت و توضیح ایده‌های صریح و ضمنی تمرکز می‌کند. سپس از کدهای مضامین اصلی برای تحلیل عمیق‌تر داده‌ها استفاده می‌نماید. در این روش می‌توان از فراوانی نسبی مضامین برای مقایسه آن‌ها و تهیه ماتریس مضامین و ترسیم شبکه مضامین استفاده نمود (۱۷)، روش تحلیل مضمون آتراید (۱۸) با ارائه روش "شبکه‌های موضوعی"، یک چارچوب سیستماتیک برای تحلیل داده‌های کیفی ارائه می‌دهد. این روش به پژوهشگران کمک می‌کند تا مضامین اصلی را شناسایی کرده و آن‌ها را به صورت بصری و قابل فهمی سازماندهی و ارائه دهند. در این روش شبکه‌های موضوعی (Thematic Networks) برای تحلیل داده‌های کیفی استفاده می‌شود. در این روش مضامین فراگیر، سازمان‌دهنده و پایه به

اجتماعی علیه زنان جلوگیری می‌کند و حقوق آن‌ها را محترم می‌شمرد. در بستر جنگ، نقش زنان اغلب از نقش‌های سنتی فراتر رفته و شامل مشارکت در عرصه‌های نظامی، اجتماعی، و اقتصادی می‌شود (۹).

جنگ

جنگ به‌عنوان یک پدیده اجتماعی - سیاسی، در نظریه‌های علوم ارتباطات و جامعه‌شناسی، اغلب به‌عنوان ابزاری برای اعمال قدرت و حل منازعات بین دولت‌ها یا گروه‌ها تعریف می‌شود. کارل فون کلاوزویتس در کتاب در باب جنگ (۱۸۳۲) جنگ را ادامه سیاست با ابزارهای دیگر می‌داند. از منظر جامعه‌شناسی، جنگ تأثیرات عمیقی بر ساختارهای اجتماعی، هویت‌های جمعی، و روابط بین‌فردی دارد (۱۰). جنگ ایران و عراق (دفاع مقدس) نیز به‌عنوان یک جنگ طولانی و تمام‌عیار، تأثیرات گسترده‌ای بر جامعه ایران گذاشت (۱۱).

دفاع مقدس

دفاع مقدس، عنوانی است که در گفتمان رسمی ایران به جنگ ایران و عراق (۱۹۸۰-۱۹۸۸) اطلاق می‌شود. این مفهوم بر پایه ایدئولوژی مذهبی و ملی‌گرایی استوار است و جنگ را به‌عنوان یک وظیفه دینی و میهنی توجیه می‌کند. در این چارچوب، جنگ نه تنها یک نزاع نظامی، بلکه یک جهاد مقدس برای دفاع از ارزش‌های اسلامی و تمامیت ارضی کشور تلقی می‌شود. این گفتمان در رسانه‌ها، ادبیات، و هنرهای ایران بازتاب گسترده‌ای داشته است (۱۲).

زنان در جنگ

نقش زنان در جنگ، به ویژه در جنگ ایران و عراق، از دو منظر قابل بررسی است: اول، مشارکت مستقیم زنان در فعالیت‌های نظامی و پشتیبانی از جبهه‌ها، و دوم، نقش غیرمستقیم آن‌ها در حفظ ساختارهای اجتماعی و خانوادگی در دوران جنگ. در مطالعات جنسیت و جنگ، نظریه‌پردازانی مانند Cynthia Enloe در کتاب Bananas, Beaches and Bases (۱۹۹۰) بر این موضوع تأکید دارند که جنگ‌ها نه تنها بر مردان، بلکه بر زنان نیز تأثیرات عمیقی می‌گذارند و نقش‌های جنسیتی را بازتعریف می‌کنند (۱۳).

زن از دیدگاه رهبران انقلاب اسلامی

از دیدگاه امام خمینی (ره) زن به‌عنوان محور خانواده و جامعه، نقش اساسی در تربیت نسل و پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی دارد. امام خمینی (ره) در بیانات خود بر جایگاه والای زن در اسلام تأکید کرده و زنان را به عنوان الگوهای مقاومت و ایثار معرفی می‌کنند. ایشان در یکی از سخنرانی‌های خود می‌گویند: «زن مربی جامعه است. از دامن زن مردان بزرگ بیرون می‌آیند» (۱۴). مقام معظم رهبری نیز بر نقش زنان در حفظ ارزش‌های اسلامی و مشارکت در عرصه‌های اجتماعی، فرهنگی، و سیاسی تأکید دارند. ایشان زنان را به عنوان «قشر پیشرو و اثرگذار» در جامعه معرفی می‌کنند و می‌فرمایند: «نگاه غرب به زن، نگاهی است منحط، ناقص، گمراه

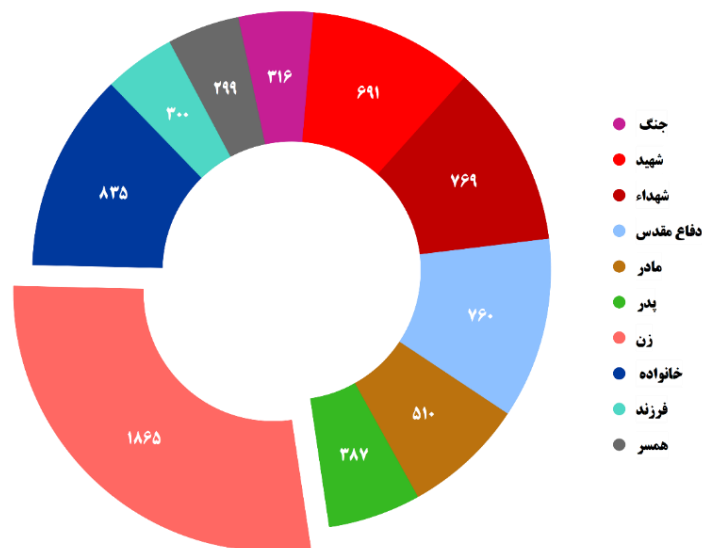
صورت یک شبکه بصری ترسیم می‌شوند که ارتباطات بین آن‌ها را نشان می‌دهد.

در میان رویکردهای مختلف به تحلیل مضمون، در این پژوهش از روش تحلیل مضمون آتراید (۲۴) با رویکرد قیاسی و تکنیک عرفی در ۳ مرحله فراگیر، سازمان دهنده و پایه استفاده شد، بر این اساس نمونه‌گیری نظری از نوع هدفمند و ملاک محور انتخاب شد، برای گردآوری اطلاعات از روش فیش برداری از بیانات مقام معظم رهبری با موضوع نقش زن در دفاع مقدس در پایگاه دفتر حفظ و نشر آثار مقام معظم رهبری (<https://farsi.khamenei.ir>) استفاده شد. همچنین بیانات ایشان از سال ۱۳۶۱ لغایت مهر ۱۴۰۳ مورد بررسی قرار گرفت، کلید واژه‌های: نقش زن در دفاع مقدس، بانوان در جنگ تحمیلی، زنان شهید و ایثارگر، نقش مادران شهداء، زن و مقاومت در جنگ تحمیلی، پشتیبانی زنان در جنگ تحمیلی، پشتیبانی زنان در جنگ، نقش معنوی زنان در انقلاب و جنگ، جستجو شد که پیرو آن با کنار گذاشتن محتوای غیرمرتبط تعداد ۳۱۷ فیش مرتبط با پژوهش انتخاب گردید، با توجه به این که بیانات سال‌های اخیر مقام معظم رهبری در جمع خانواده شهداء بیشتر مربوط به شهیدای مدافع حرم و محور مقاومت می‌شد. در مجموع از ۳۱۷ فیش به دست آمده و پس از حذف کدهای بی ارتباط و فیش‌های تکراری ۱۵۸ کد استخراج شد، سپس داده‌ها در نرم‌افزار تحلیل داده‌های کیفی مکس کیودا (Maxqda2024) کدگذاری گردید و بر اساس یافته‌ها

شبکه مضامین ترسیم گردید.

جهت رسیدن به قابلیت اعتماد و تعیین اعتبار داده‌ها از روش کرسول استفاده شد (۱۹). جهت (قابل قبول بودن) و تأیید درستی یافته‌ها، فیش‌برداری از پایگاه رسمی دفتر حفظ و نشر آثار مقام معظم رهبری انجام شد، به منظور تضمین (قابلیت اطمینان) یافته‌ها تلاش شد تا تمام فرایندها و اقدامات مربوط به پژوهش به‌طور واضح در متن پژوهش تشریح شود. برای (تأیید پذیری) نتایج یافته‌ها با پیشینه پژوهش، مقایسه شد. به منظور تحلیل داده‌ها در این مطالعه تمام فیش‌ها به تفکیک زمان و محل بیانات مقام معظم رهبری در یک فایل ورد استخراج گردید و وارد نرم‌افزار مکس کیودا ۲۰۲۴ شد و پس از مطالعه چند باره بیانات استخراج شده موارد غیرمرتبط با نقش زن در دفاع مقدس (برای مثال مواردی که مرتبط با مدافعان حرم و محور مقاومت بود) حذف گردید، بدین ترتیب بیانات مرتبط و غیر تکراری دوباره بررسی و توسط نرم‌افزار در سه مرحله فراگیر، سازمان دهنده و پایه کدگذاری شد. در نهایت بر اساس مضامین به دست آمده پایه نقش زن در دفاع مقدس از دیدگاه مقام معظم رهبری در ابعاد پیشگاه خداوند، خانواده، جبهه و عرضه جنگ و در اجتماع ترسیم شد.

پس از فیش‌برداری از سایت مقام معظم رهبری کلید واژه‌های موجود در فیش‌های به دست آمده شمارش شد که کلید واژه‌های منتخب به دست آمده در بیانات رهبر انقلاب اسلامی در شکل ۱ نمایش داده شده است.

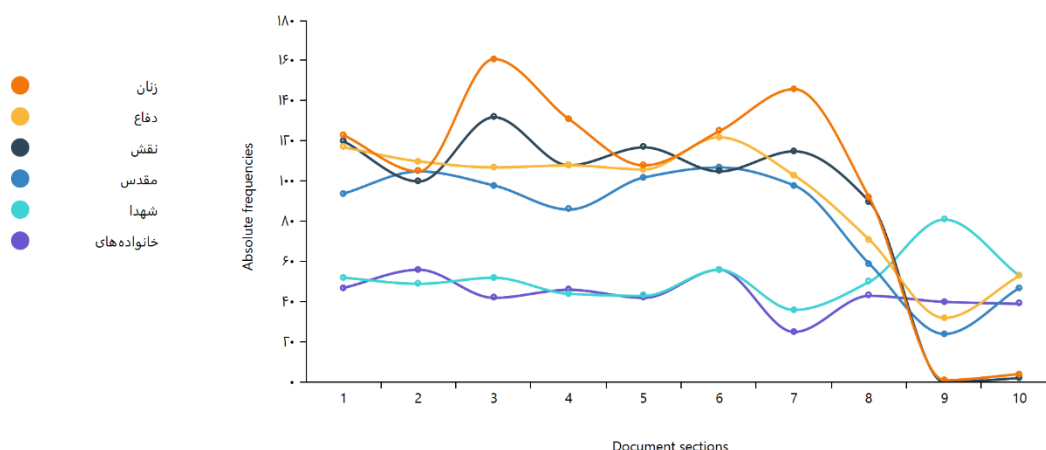

شکل-۱. تعداد کلید واژه‌های موجود در فیش‌های به دست آمده از پایگاه مقام معظم رهبری با موضوع نقش زن در دفاع مقدس

بخش‌های مختلف سند و محور عمودی تعداد دفعات ذکر شدن کلیدواژه‌های منتخب را نشان می‌دهد. براین اساس کلیدواژه "زنان" و "نقش" در بخش‌های میانی سند دارای بیشترین تکرار است. همچنین کلیدواژه‌های "دفاع" و "مقدس" نیز الگوهای مشابهی دارند و در بسیاری از قسمت‌ها هم‌زمان افزایش و کاهش

جهت راستی‌آزمایی درستی محتوای فیش‌های استخراج شده از سایت مقام معظم رهبری و به‌عنوان یک روش کمک‌کننده به کسب قابلیت اعتماد برای این پژوهش در نرم‌افزار مکس کیودا نمودار روند تغییرات فراوانی مطلق کلیدواژه‌های منتخب ترسیم شد. همان‌طور که در شکل ۲ مشخص است محور افقی نمایانگر

فایل ورد فیش ها

شکل-۲. نمودار روند تغییرات فراوانی مطلق کلیدواژه‌های منتخب در نرم‌افزار مکس کیودا ۲۰۲۴

بر این اساس از دیدگاه مقام معظم رهبری مشارکت زنان در دفاع مقدس فراتر از یک پشتیبانی ساده یا ایفای نقش قربانی بوده و در واقع، سنگ بنای مقاومت ملی را تشکیل داده است. زنان ایرانی در این دوران، با ایفای نقش‌های گسترده و چندبعدی از جمله تربیت نسل بعد، حضور در جبهه و پشت جبهه، شهادت، جانبازی و اسارت و پشتیبانی اجتماعی و فرهنگی، الگویی بی‌بدیل از مقاومت و ایثار را به نمایش گذاشتند، زنان در خانواده نقش مادر را برای فرزندان ایفاء کردند و هم‌زمان نقش مادر و همسر شهید، جانبازان، اسراء یا آزادگان و مفقودالانرا را به عهده داشتند. رهبر انقلاب در این خصوص می‌فرماید: "این مادر با این احساسات مادرانه که برای فرزندش یک چنین فداکاری‌ای دارد و حاضر نمی‌شود که آن بچه مثلاً در محل کارش گرسنه بماند یا مانند این‌ها، در عین حال شهادت او را تحمل می‌کند، هجرت او را تحمل می‌کند، فراق او را تحمل می‌کند و هیچ گله‌ای نمی‌کند، هیچ شکایتی نمی‌کند؛ اینها خیلی به نظر من نکات مهمی است" (بیانات در دیدار عوامل تولید فیلم سینمایی شیار ۱۴۳ (۱۳۹۳/۳/۲۶) و "یک نمونه‌اش همین است که شوهر رفت در راه خدا؛ بچه‌هایش و جوجه‌هایش را در آغوش رعایت خودشان و با تربیت خودشان آن‌چنان بزرگ کنند که اینها احساس افتخار کنند و راه شهید را ادامه بدهند (بیانات در دیدار جانبازان و ایثارگران و خانواده‌های شهدای استان فارس ۱۳۸۷/۲/۱۳) و "به نظر من از همه کارهای زن مهمتر، همین کار است. از همه کارهای زن مهمتر، تربیت فرزندان و تقویت روحی شوهران برای ورود در میدان‌های بزرگ است، و خدا را شکر می‌کنیم که زن ایرانی و مسلمان، در این میدان هم بیشترین هنر را نشان داده است" (بیانات در اجتماع زنان خوزستان ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).

از دیدگاه مقام معظم رهبری زنان همچون مردان و در مواردی بهتر از مردان عهده‌دار نقش‌هایی مانند فرمانده، رزمنده، شهید، جانباز و اسیر بودند به این مفهوم که زنان همپای مردان در میدان

نشان می‌دهند. مضاف بر آن کلیدواژه‌های "شهدا" و "خانواده‌ها" نسبت به دیگر مفاهیم کم‌تکرارتر هستند، اما روندهای پایداری دارند؛ بنابراین از آنجا که عنوان مقاله درباره نقش زنان در دفاع مقدس از دیدگاه مقام معظم رهبری است، می‌توان نتیجه گرفت که مباحث مربوط به زنان، نقش آن‌ها، و دفاع مقدس بیشترین تمرکز را در سند پیوست شده که فیش‌های مرتبط با موضوع تحقیق هستند؛ دارند. حضور مفاهیم "شهدا" و "خانواده‌ها" نیز نشان می‌دهد که بخشی از بحث مربوط به تأثیر جنگ بر خانواده‌ها و جایگاه شهید در این زمینه است. بنابراین نمودار نشان می‌دهد که در این سند، بیشترین تأکید بر نقش زنان در دفاع مقدس است و این مفهوم در بخش‌های میانی به اوج خود می‌رسد. همچنین، دفاع مقدس و نقش شهید نیز در طول سند مورد توجه قرار گرفته است، البته در پایان متن، این فراوانی‌ها کاهش پیدا می‌کنند.

نتایج و بحث

پس از اطمینان از فیش‌برداری درست و اعتماد به داده‌ها از سایت مقام معظم رهبری در سه مرحله کدگذاری فراگیر، سازمان‌دهنده و پایه انجام شد بر اساس تجزیه و تحلیل بیانات مقام معظم رهبری در نرم‌افزار مکس کیودا ۲۰۲۴ شکل ۳ کدهای استخراج شده از بیانات رهبر انقلاب اسلامی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) باروش تحلیل مضمون مبتنی بر تکنیک قیاس آتراید (Attride, Stirling 2001) به دست آمد که در جدول ۱ نمونه‌هایی از بیانات مقام معظم رهبری در خصوص کدهای به‌دست‌آمده ثبت شده است.

پس از کدگذاری، مضامین پایه به‌دست‌آمده با تکنیک آتراید بازبینی و به صورت بصری سازماندهی و نقش زن در دفاع مقدس از دیدگاه مقام معظم رهبری در ابعاد پیشگاه خداوند، خانواده، جبهه و عرصه جنگ و در اجتماع ترسیم شد. که در شکل ۴ قابل مشاهده است.

شکل-۳. کدهای استخراج شده از بیانات رهبری با روش تحلیل مضمون مبتنی بر تکنیک قیاس آتراید

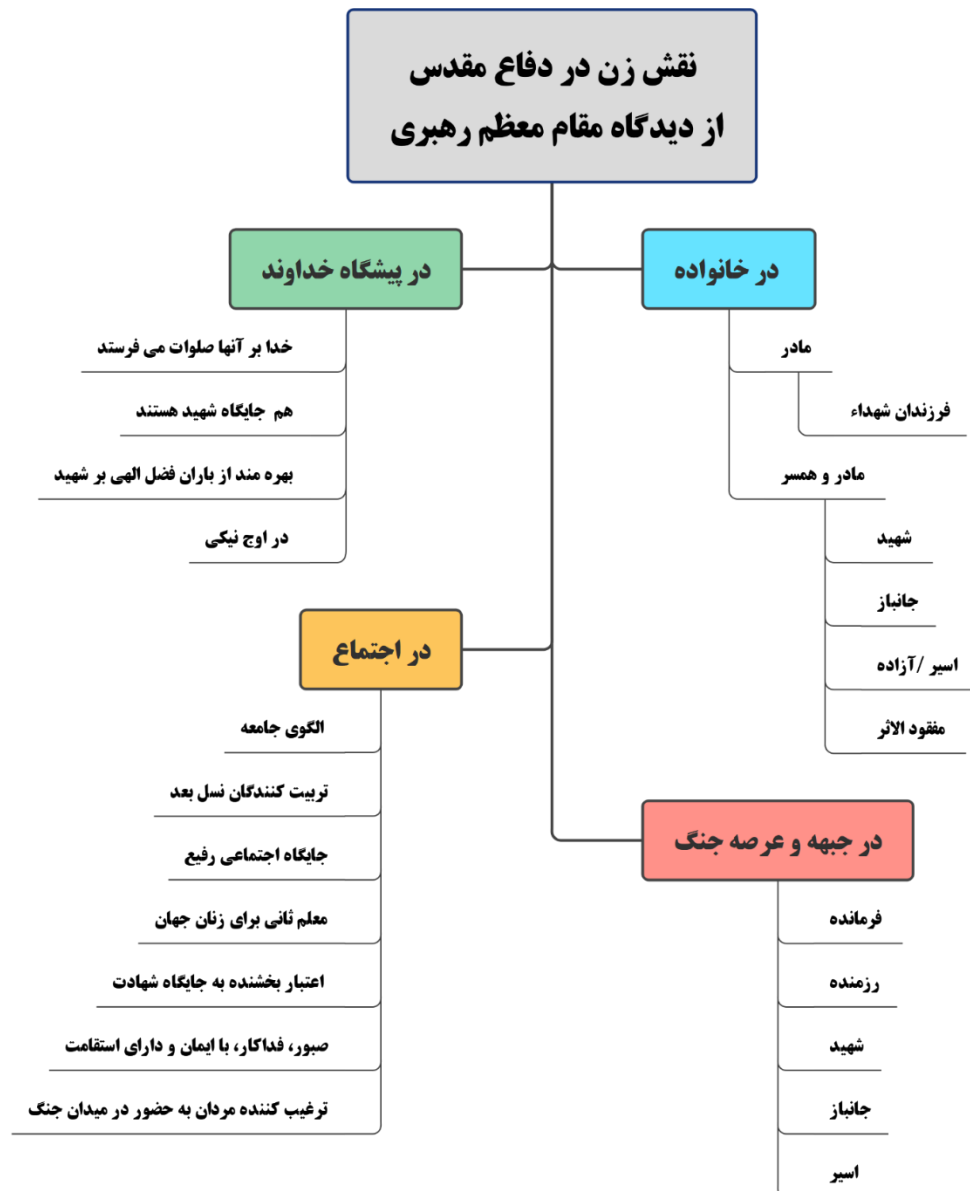
رهبر انقلاب اسلامی نقش بندگی زنان در دفاع مقدس را در پیشگاه خداوند متعال دارای جایگاه والایی می‌دانند به طوری که از دیدگاه ایشان در پیشگاه خداوند، زنان هم جایگاه شهید هستند ایشان در بیانات خود می‌فرمایند "به نظر من ارزش خانواده‌های شهدا - این پدری که سه شهید را از دست داده، مادری که سه شهید را از دست داده، بعضی‌ها سه شهید، بعضی دو شهید، بعضی‌ها پنج شهید یا بیشتر - کمتر از ارزش آن شهدا نیست." (بیانات در دیدار خانواده‌های شهدای مرزبان و مدافع حرم ۱۳۹۶/۳/۲۸). این جایگاه در اندیشه امام خاتمه‌ای به قدری با اهمیت است که خانواده شهدا بخصوص مادران، همسران و خواهران آن‌ها را بهره‌مند از باران فضل الهی که بر شهید نازل می‌شود، می‌دانند "بنده وقتی با خانواده‌های معظم شهدا مواجه می‌شوم، به آن‌ها عرض می‌کنم خط مقدم و خاکریز اول در محاسبه ارزش‌های الهی در مقابل ارزش‌های طاغوتی، شهید است. شهید در مرتبه جلو است و پشت سر او بلافاصله کسانش - پدر، مادر، همسر، فرزندان، برادر، خواهر و دوستان - ایستاده‌اند. اینها کسانی هستند که از باران فضل الهی بر شهید، بهره می‌برند." (بیانات در حسینیه «عاشقان کربلا» ساری

جنگ حضور داشتند. مقام معظم رهبری در این خصوص می‌فرمایند: "بنده اوایل انقلاب که آدم همدان، خانم دباغ فرمانده سپاه همدان بود؛ مناطقی را که بنده رفتم، ایشان می‌آمد راهنمایی می‌کرد و بازدید می‌کردیم؛ یعنی یک زن می‌تواند فرمانده سپاه یک منطقه مردخیز باشد! همدان مرد کم نداشت، اما ارزش این زن این جور است. از فرماندهی سپاه همدان شروع کنید، تا بردن پیام برای گورباچف از طرف امام بزرگوار؛ یعنی خانم دباغ عضو هیئت سه نفره‌ای بود که پیام امام را از تهران می‌برند برای گورباچف به مسکو." (بیانات در دیدار دست‌اندرکاران برگزاری دومین کنگره ملی بزرگداشت شهدای استان همدان ۱۴۰۲/۷/۵) و "نقش زنان در این استان، یکی از نقش‌های برجسته است. ما در تمام استان‌های کشور - به جز یک استان دیگر غیر از استان کرمانشاه - این همه زن شهید و زن جانباز که در قضایای دفاع مقدس به شهادت رسیدند یا جانباز شدند، نداریم. در اینجا زنانی که در جبهه شهید شدند و همچنین کسانی که در بیماران‌های دشمن به شهادت رسیدند، فقط یک نمونه دیگر در سرتاسر کشور دارد" (در دیدار جمعی از جانبازان قطع نخاعی ۱۳۹۰/۷/۶).

جدول-۱. نمونه‌هایی از بیانات مقام معظم رهبری در خصوص کدهای به‌دست‌آمده

ردیف	تاریخ	بیانات در	متن بیانات	کد استخراج شده
۱	۱۳۷۱/۴/۲۲	دیدار شورای مرکزی جمعیت زنان جمهوری اسلامی با رهبر انقلاب	"زنان مسلمان ایران در مسائل انقلاب و جنگ و مقاطع حساس پس از پیروزی انقلاب همواره نقش مهمی را ایفا کردند و نفوذ طبیعی و قهری خود بر همسران و پسران خویش را در راه تحقق اهداف انقلاب و مقابله با دشمنان اسلام به کار گرفتند. حضور فعال مردان در میدان مبارزه تجربه‌ای عینی از نقش مؤثر زنان در پیشبرد انقلاب اسلامی است و روحیه، درک و فهم عمیق مادران و همسران شهدا نیز نشانه بارزی از آن است."	ترغیب مردان به حضور در میدان جنگ
۲	۱۳۹۱/۷/۲۳	در دیدار جمعی از مداحان سراسر کشور	"زن‌ها، ما را پیروز کردند، مادران شهدا، همسران شهدا، همسران جانبازان، همسران اسرا و آزادگان ما؛ مادران اینها با صبر خود یک فضایی را در یک منطقه محدودی به وجود آوردند که آن فضا جوان‌ها را، مردان را، به حضور مصممانه تشویق می‌کرد؛ و این در سراسر کشور گسترده شد و گسترده بود. نتیجه این شد که فضای کشور ما یکسره فضای مجاهدت شد، فضای فداکاری و گذشت شد؛ گذشت از جان و پیروز شدیم."	ترغیب مردان به حضور در میدان جنگ
۳	۱۳۷۵/۱۲/۱۸	در اجتماع بزرگ مردم اهواز	"مادران در دوران انقلاب و در جنگ تحمیلی، فرزندان خود را به سربازان جانباز و شجاع در راه اسلام و مسلمین تبدیل کردند، و همسران در دوران انقلاب و دوران جنگ تحمیلی، شوهران خود را به انسان‌های مقاوم و مستحکم مبدل ساختند. این است نقش و تأثیر زن بر روی فرزند و شوهر. این، نقشی است که زن می‌تواند در داخل خانواده ایفا کند و جزو بزرگ‌ترین نقش‌هاست."	تربیت کننده نسل بعد
۴	۱۳۷۵/۱۲/۱۸	در اجتماع بزرگ مردم اهواز	"به نظر من از همه کارهای زن مهمتر، همین کار است. از همه کارهای زن مهمتر، تربیت فرزندان و تقویت روحی شوهران برای ورود در میدان‌های بزرگ است، و خدا را شکر میکنیم که زن ایرانی و مسلمان، در این میدان هم بیشترین هنر را نشان داده است."	حمایت روانی و عاطفی رزمندگان
۵	۱۴۰۲/۷/۵	بیانات در دیدار دست‌اندرکاران برگزاری دومین کنگره ملی بزرگداشت شهدای استان همدان	"بنده اوایل انقلاب که آدم همدان، خانم دباغ فرمانده سپاه همدان بود؛ مناطقی را که بنده رفتم، ایشان می‌آمد راهنمایی می‌کرد و بازدید می‌کردیم؛ یعنی یک زن می‌تواند فرمانده سپاه یک منطقه‌ی مردخیز باشد! همدان مردکم نداشت، اما ارزش این زن این‌جوری است. از فرماندهی سپاه همدان شروع کنید، تا بردن پیام برای گورباچف از طرف امام بزرگوار؛ یعنی خانم دباغ عضو هیئت سه‌نفره‌ای بود که پیام امام را از تهران می‌برند برای گورباچف به مسکو."	حضور نظامی زن در دفاع مقدس
۶	۱۳۹۰/۷/۶	در دیدار جمعی از جانبازان قطع نخاعی	"نقش زنان در این استان، یکی از نقش‌های برجسته است. ما در تمام استان‌های کشور - به‌جز یک استان دیگر غیر از استان کرمانشاه - این همه زن شهید و زن جانباز که در قضایای دفاع مقدس به شهادت رسیدند یا جانباز شدند، نداریم. در اینجا زنانی که در جبهه شهید شدند و همچنین کسانی که در بمباران‌های دشمن به شهادت رسیدند، فقط یک نمونه دیگر در سرتاسر کشور دارد."	شهادت و جانبازی زنان در دفاع مقدس
۷	۱۳۸۴/۸/۴	دیدار جانبازان و خانواده‌های ایشان	"آن مادری که با عشق به فرزند خود - که عشق مادران به فرزندان، چیزی شبیه افسانه‌هاست؛ افسانه‌ای که هر روز در زندگی ما، هزاران و هزاران بار واقعیت و تجسم پیدا می‌کند - با طوع و رغبت، او را راهی جبهه دفاع می‌کند و بعد که جنازه‌ی فرزند شهیدش را تحویل می‌گیرد، به‌جای اظهار پشیمانی، به‌جای اظهار گله، اظهار سرافرازی و افتخار می‌کند، مظهر یک بسیجی کامل است."	افتخار به شهادت فرزند و عدم پشیمانی
۸	۱۳۹۳/۳/۲۶	در دیدار عوامل تولید فیلم سینمایی	"مادرها افتخار می‌کنند، اظهار سربلندی می‌کنند، اظهار سرافرازی می‌کنند؛ این خیلی مهم است. این مادر با این احساسات مادرانه که برای فرزندش یک چنین فداکاری دارد و حاضر نمی‌شود که آن بچه مثلاً در محل کارش گرسنه بماند یا مانند اینها، در عین حال شهادت او را تحمل می‌کند، هجرت او را تحمل می‌کند، فراق او را تحمل می‌کند و هیچ گله‌ای نمی‌کند، هیچ شکایتی نمی‌کند؛ اینها خیلی به نظر من نکات مهمی است."	استقامت و ثبات در راه انقلاب اسلامی
۹	۷۸/۸/۶	دیدار خانواده‌های شهدای مرزبان	"و به نظر من ارزش خانواده‌های شهدا - این پدری که سه شهید را از دست‌داده، مادری که سه شهید را از دست‌داده، بعضی‌ها سه شهید، بعضی دو شهید، بعضی‌ها پنج شهید یا بیشتر - کمتر از ارزش آن شهدا نیست. آن شهید، جوان بود، احساسات بود، حماسه داشت، رفت جلو؛ این پدر و مادر، این دسته‌گل را تربیت کرده بودند، زحمت کشیده بودند، بزرگ کرده بودند، به این حد رسانده بودند، جلوی چشمشان رفت و جسدش برگشت، گاهی جسدش هم برنگشت! شجاعت پدرها و مادرها و فداکاری پدرها و مادرها به نظر من کمتر از جوان‌هایشان نیست."	فداکاری و از خود گذشتگی

۱۰	۱۴۰۲/۴/۴	در دیدار خانواده شهدا	"صبری که پدر شهید و مادر شهید و همسر شهید برای شهادت فرزندشان کرده‌اند که [وقتی] انسان می‌خواند شرح حال اینها راه می‌بیند چه کشیدند وقتی خیر شهادت عزیزشان به اینها رسید و چه صبری کرده‌اند، چه تحملی کرده‌اند این صبر بالاترین صبرها است."	صبر بر مصیبت و شهادت همسر و فرزند
۱۱	۱۳۹۱/۷/۳۲	در دیدار خانواده‌های شهدا و ایثارگران استان خراسان شمالی	"در انقلاب اسلامی و در دفاع مقدس، زنانی ظهور کردند که می‌توانند تعریف زن و حضور او در ساحت رشد و تهذیب خویش، و در ساحت حفظ خانه‌ی سالم و خانواده‌ی متعادل، و در ساحت ولایت اجتماعی و جهاد امر به معروف و نهی از منکر، و جهاد اجتماعی را جهانی کنند و بن‌بست‌های بزرگ را در هم بشکنند ... زن مجاهد مسلمان ایرانی، معلم ثانی برای زنان جهان خواهد بود؛ پس از معلم اول که زنان مجاهد صدر اسلام بودند."	در نقش معلم ثانی برای زنان جهان
۱۲	۱۴۰۲/۴/۴	در دیدار خانواده‌های شهدا	"شهدهای ما همه قهرمان‌اند؛ یاد اینها اهمیت دارد. رفتار شهیدان چگونه بوده؟ این را پدر مادرها و همسرها می‌توانند بگویند؛ اینها الگو می‌شود. برجستگی‌های اخلاقی شهدا چگونه بوده؟ چه برجستگی‌های اخلاقی‌ای اینها داشتند؟ سبک زندگی این شهدا چگونه بوده؟ این کتاب‌های شرح حال شهدا را که انسان می‌خواند، مثل اینکه وارد یک باغی شده با زیباترین و معطرترین گل‌های متنوع؛ انواع و اقسام خلقیات نیکو، برجسته و زیبا را انسان در این کتاب‌ها می‌بیند که مال این شهیدان است."	نقش الگو و جایگاه اجتماعی
۱۳	۱۳۸۶/۶/۳۱	در دیدار با کارگزاران نظام	"رهبر انقلاب اسلامی با ستایش از صبر و استقامت و جایگاه رفیع خانواده‌های شهیدان و ایثارگران، آنان را ستون‌ها و پایه‌های عظیم نظام اسلامی برشمردند و قدرشناسی از این عزیزان را وظیفه‌ای همگانی دانستند."	جایگاه اجتماعی رفیع
۱۴	۱۳۹۱/۵/۵	در دیدار جمعی از آزادگان	"من عرض بکنم اگر تحمل خانواده‌های شهدا نبود، جریان شهادت با این شکستگی و نشاط در جامعه ما مواجه نمی‌شد و تلقی نمی‌شد. این خانواده‌های شهدا هستند که این منت بزرگ را بر سر جامعه‌ی ما دارند که شهادت این قدر شیرین است در چشم‌ها. به‌هرحال، احترام و سلام و تکریم ما نثار آن‌ها باد. هم فرزندان آن‌ها."	اعتبار بخشی به جایگاه شهادت در جامعه
۱۵	۱۳۹۰/۱۰/۱۳	دیدار خانواده شهید مصطفی احمدی روشن	"دوران سختی بود. در این دوران سخت، نقش زنان، یک نقش فوق‌العاده بود؛ نقش مادران شهدا، نقش همسران شهدا، نقش زنان مباشر در میدان جنگ، در کارهای پشتیبانی و بعضاً بندرت در کارهای عملیاتی و نظامی - که من بخش کارهای پشتیبانی‌اش را خودم از نزدیک در اهواز دیدم - یک نقش فوق‌العاده بود. زن‌ها حتی در بخش‌های نظامی هم فعال بودند."	فعالیت زنان در ستاد پشتیبانی جنگ
۱۶	۱۳۹۰/۹/۱۲	حضور رهبر انقلاب در منزل سرلشکر شهید حسن طهرانی مقدم	"خانم‌هایی رفتند همسر جانبازان شدند. یک مرد ناقص معیوب احیاناً بداخلاق به‌خاطر وضع جسمی یا اختلالات ناشی از موج‌گرفتگی و غیره را انسان به‌عنوان یک متعهد و یک مسئول، داوطلبانه و بدون هیچ اجباری برود پذیرائی‌اش را به عهده بگیرد، خیلی فداکاری کرده است. یک‌وقت شما می‌گویید من می‌آیم روزی دو ساعت از شما پذیرائی می‌کنم. خب، هر روزی که شما می‌روید، او از شما تشکر می‌کند. یک‌وقت هست که نخیر، شما خودتان را به‌عنوان همسر او توی خانه او می‌گذارید؛ شدید بدهکار! یعنی طبیعت کار این است که باید شما این کار را بکنید. اینها این فداکاری را کردند. اصلاً نمی‌شود نقش زنان را محاسبه کرد."	پرستاری از جانبازان
۱۷	۱۳۷۰/۷/۲۳	"در تمام طول جنگ، خانواده‌های شهدا با سرافرازی، آن‌چنان از شهادت عزیزشان سخن گفتند که دیگران را هم تشویق کردند تا جوانان شان را به میدان شهادت بفرستند."	ترویج فرهنگ ایثار و شهادت	
۱۸	۱۴۰۲/۴/۴	دیدار با خانواده شهدا	"صبر و تحمل این خانواده‌ها بر رنج از دست‌دادن جگرگوشه‌هایشان موجب اشاعه فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه شد و افکار عمومی جامعه را با فرهنگ مقاومت مانوس کرد."	ترویج فرهنگ ایثار و شهادت
۱۹	۱۴۰۲/۴/۴	دیدار با خانواده شهدا	"این کتاب‌های شرح حال شهدا را که انسان می‌خواند، مثل اینکه وارد یک باغی شده با زیباترین و معطرترین گل‌های متنوع؛ انواع و اقسام خلقیات نیکو، برجسته و زیبا را انسان در این کتاب‌ها می‌بیند که مال این شهیدان است."	نویسنده کتاب‌های خاطرات شهدا
۲۰	۱۳۷۵/۱۱/۱۸	به مناسبت روز ایمان، ایثار و شهادت در دهه‌ی فجر	"بعد از اقامه دولت حقیقی خودشان را تا حدود زیادی پیدا کنند، در میدان‌های گوناگونی حضور یابند و عظمت روحیه زن مسلمان را نشان دهند که شما نمونه‌اش را در وضع این مادر شهید و مادران عزیز و دلاور سایر شهدا دیدید و می‌بینید. من هر جا که با مادران شهدا مواجه شده‌ام، آن‌ها را حتی از پدران شهدا هم قوی‌تر دیده‌ام. غالباً نمونه‌اش را در روحیه این مادران بزرگوار و شجاع می‌توانید ببینید. این، عظمت زن مسلمان در میدان‌های سیاسی و فرهنگی است."	ترویج فرهنگ ایثار و شهادت

شکل-۴. مضامین نهایی استخراج شده از بیانات مقام معظم رهبری

و مسئولین و مردم را موظف به احترام و تکریم این عزیزان می‌دانند، رهبر انقلاب همسران شهدا را تربیت کنندگان نسل بعد معرفی می‌نماید و اعتبار جایگاه شهادت را حاصل صبر مادران و همسران و خانواده شهدا می‌دانند، ایشان معتقدند که ترغیب همسران و مادران شهدا موجب حضور سیل عظیم رزمندگان در جبهه‌های دفاع مقدس گردید و صبر، فداکاری، ایمان و استقامت آنان موجب کسب پیروزی در جنگ تحمیلی شد و آنان را معلم ثانی برای زنان جهان معرفی می‌نمایند، برای مثال در بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی آمده است: "شیرزنان انقلاب و دفاع مقدس نشان دادند که الگوی سوم، «زن نه شرقی، نه غربی» است. زن مسلمان ایرانی تاریخ جدیدی را پیش چشم زنان جهان گشود و ثابت کرد که می‌توان زن بود، عقیف بود، محجبه و شریف بود و درعین حال، در متن و مرکز بود. می‌توان سنگر خانواده را پاکیزه نگاه داشت و در عرصه سیاسی و اجتماعی نیز سنگر سازی‌های جدید کرد و فتوحات

در بیانی دیگر مقام معظم رهبری همسران و مادران شهدا را مصداق آیه‌ای از قرآن کریم که به اوج نیکی اشاره دارد می‌داند: "یک آیه قرآن می‌فرماید: لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ؛ (آل عمران / ۹۲) کسی به اوج نیکی نمی‌رسد مگر آن وقتی که آنچه را دوست دارد در راه خدا بدهد. انسان از فرزند خودش چه چیزی را بیشتر دوست دارد؟ آن زن جوان که همسرش می‌رود شهید می‌شود، این محبت عاشقانه بین زن و شوهر را با چه چیزی می‌تواند جایگزین کند؟ اینها این را در راه خدا دادند؛ پدر و مادر، این فرزند محبوب را در راه خدا تقدیم کرده و اهدا کرده؛ یا آن همسر جوان، همسر محبوبش را در راه خداداده. پس مصداق اتم و اکمل «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا» شماها هستید؛ پدران شهدا، مادران شهدا، همسران شهدا" (در دیدار خانواده شهدا- ۱۴۰۲/۴/۴).

مقام معظم رهبری برای زنان در عرصه اجتماعی جایگاه ویژه و رفیع قائل هستند مادران و همسران شهدا را الگوی جامعه می‌دانند

کنار مرز است، در مقابل اولین حملات دشمن، چه شکنجه و درد دشواری را تحمل می‌کند و این استان، هشت سال این دشواری را تحمل کرد و ایستاد و فداکاری نمود" (دیدار خانواده‌های شهدا و ایثارگران خوزستان با رهبر انقلاب ۱۳۷۵/۱۲/۱۸).

همچنین داستان مرکزی مطالعه هانیه دانشور و همکارانش با عنوان "روایتی زنانه از جنگ ایران و عراق؛ تجربیات زیسته زنان خوزستانی ساکن در «شهرک شهید بهشتی مشهد»" که شامل تجربه‌های مصاحبه‌شوندگان در قالب مواجهه با جنگ، تقلا حفظ بقا و احیای زندگی و تکاپوی بهبود آن می‌باشد (۲۰)، با بیانات مقام معظم رهبری در خصوص مصیبت‌های وارد شده به مادران و همسران شهدا و جانبازان همخوانی دارد، برای مثال: "مسئولان هر چه برای این ملت بکنند، حقیقتاً کم است. انسان میوهوت می‌ماند. من الان مادر شهیدان مؤمنی را زیارت کردم. سه جوان در راه خدا داده و یک پسر جانباز دارد و خودش سالخورده است؛ اما با وجود همه اینها از لحاظ روحی مثل کوه ایستاده است. دست اینها را باید بوسید؛ عظمت واقعی یعنی این. یک ملت وقتی یک چنین عظمت‌های انسانی را در درون خود دارد، باید مطمئن باشد که به هر کار بزرگی همت بگمارد، از عهده آن برخواهد آمد" (بیانات در دیدار نخبگان استان سمنان ۱۳۸۵/۸/۱۹).

علاوه بر آن تمریری در مقاله خود با عنوان بررسی نقش زنان در دفاع مقدس بر اساس خاطره نوشت یکشنبه آخر (خاطرات معصومه رامهریزی) به دنبال تبیین جایگاه و نقش زنان در دفاع مقدس بود که نتایج پژوهش وی نشان داد: زن در جنگ ایران و عراق فعالیت جدی داشته است. نویسنده با اقداماتی چون امدادگری، کار در آشپزخانه بیمارستان، پخش غذا در بین رزمندگان خرمشهر و ... انواعی از فعالیت زنان در جبهه را نشان داده (۲۱) که با مضامین استخراج شده از بیانات رهبر انقلاب اسلامی در این پژوهش با عنوان پشتیبانی از جبهه و ارائه خدمات همخوانی دارد. برای مثال: "آن بانویی که خانه خودش را محل پختن نان برای رزمندگان قرار می‌دهد، او هم مجاهد است؛ آن خانواده‌ای که همه زندگی خودشان را صرف پشتیبانی تغذیه و امکانات زندگی برای رزمندگان قرار می‌دهند، آن‌ها هم مجاهدند، [حاضر در] جهادند. مجاهد فقط آن [کسی] نیست که در داخل میدان است؛ او البته مصداق کامل و اصلی است، اما مجاهدینی هم بیرون میدانند. خب، در بین مجاهدین بیرون میدان، رتبه و منزلت چه کسی به اندازه پدر شهید یا مادر شهید یا همسر شهید می‌رسد؟ آن که در منزلش نان می‌پزد و می‌فرستد البته ارزش بسیار بزرگی دارد، ارزش او را نباید انکار کرد" (بیانات در دیدار با خانواده شهدا ۱۴۰۲/۴/۴).

نتایج این پژوهش، بخشی از نتایج تحقیق اعظم سادات حسینی و همکارانش را که بیان می‌کند جنگ اثرات منفی بسیاری بر زندگی زنان دارد و آن‌ها یکی از قربانیان اصلی جنگ هستند (۲۲)، به طور کامل تأیید نمی‌کند. در بیان مقام معظم رهبری زنان با وجود اثر منفی جنگ بر زندگی خود توانستند در عرصه‌های

بزرگ به ارمغان آورد. زنانی که اوج احساس و لطف و رحمت زنان را با روح جهاد و شهادت و مقاومت درآمیختند و مردانه‌ترین میدان‌ها را با شجاعت و اخلاص و فداکاری خود فتح کردند." (بیانات در دیدار خانواده‌های شهدا و ایثارگران استان خراسان شمالی ۱۳۹۱/۷/۲۲) و "زن‌ها، ما را پیروز کردند، مادران شهید، همسران شهید، همسران جانبازان، همسران اسرا و آزادگان ما؛ مادران اینها با صبر خود یک فضایی را در یک منطقه محدودی به وجود آوردند، که آن فضا جوان‌ها را، مردان را، به حضور مصممانه تشویق می‌کرد؛ و این در سراسر کشور گسترده شد و گسترده بود." (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در اجلاس جهانی زنان و بیداری اسلامی ۱۳۹۱/۴/۲۱) و "مادرهای شهدا اگر از پدران شهدا، پرنانگیزه‌تر و پرشورتر نباشند، کمتر نیستند و در بسیاری از این موارد انگیزه‌ها و بصیرت‌هایشان بیشتر هم هست. اینها زنان جامعه ما هستند؛ این خیلی برای کشور ارزش محسوب می‌شود" (بیانات در دیدار جمعی از جانبازان قطع نخاعی و بالای هفتاد درصد ۱۳۸۴/۶/۲۹).

نتایج این پژوهش با پژوهش کولایی در خصوص شناخته‌شدن جنگ به‌عنوان یک عامل تأثیرگذار در تغییرات فرهنگی و اجتماعی همخوانی دارد، در پژوهش کولایی آمده است: در جنگ تحمیلی جمع زیادی از مردان در جبهه‌ها حضور داشتند و این امر موجب شد تا زنان به وظایف جدیدی از جمله مشارکت در بسیج نظامی، حمایت لجستیکی، مراقبت از خانواده‌ها و حمایت روحی از مردان بپردازند. در نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش کولایی نقش‌های کسب شده توسط زنان شامل شرکت در فعالیت‌های نظامی، حمایت اقتصادی و اجتماعی، مهاجرت از مناطق جنگ‌زده و ورود به مسائل اقتصادی ناشی از جنگ بود (۵)، در بیانات مقام معظم رهبری تغییرات فرهنگی و اجتماعی و نقش‌های جدید زنان بر اثر جنگ مشهود است و در این پژوهش در قالب مضامین (حمایت روانی و عاطفی رزمندگان، ترغیب‌کننده مردان به حضور در میدان جنگ، فعالیت در ستادهای پشتیبانی جنگ، صبر استقامت و فداکاری) آمده است برای مثال: "در بخش‌های گوناگون پشتیبانی، خانواده‌ها، زنان خانه‌دار و دیگران [هم بودند]؛ در قسمت پشتیبانی از رزمندگان، شست‌وشوی لباس‌های خونی رزمندگان حوض خون که کتابش نوشته شده بنده هم یک‌وقتی اسم بردم و از این قبیل، اصلاً همه ملت درگیر بودند" (بیانات در تاریخ ۱۴۰۲/۶/۲۹)، و "من در سوسنگرد، یک زن مسلمان شجاع را دیدم که مردم سوسنگرد می‌گفتند او در هنگام حضور نیروهای متجاوز در این شهر، با چوب‌دستی خود، چند متجاوز را به خاک انداخته و نابود کرده است؛ در سرتاسر این استان ممتحن و مجرب، مردان و زنان و خانواده‌ها، شهری‌ها و روستایی‌ها، عشایر عرب و لر و بختیاری و مردم فارس که در این استان هستند، همه‌همه در کنار یکدیگر و دست در دست هم در مقابل متجاوزان ایستادند. البته ملت ایران به کمک استان‌های مرزی آمد - در این شکی نیست - و آزمایش بزرگ، آزمایش ملت ایران بود؛ اما چه کسی است که نداند استانی که در

عناصر فعال در میدان نبرد و الگوهای اجتماعی، نقشی تعیین کننده داشته‌اند. این پژوهش برخلاف برخی دیدگاه‌های سکولار که نقش زنان در جنگ را به امور پشتیبانی تقلیل می‌دهند، نشان می‌دهد که در دفاع مقدس زنان در کنار مردان، در تمامی ابعاد جنگ و دفاع نقش آفرین بوده‌اند. حضور زنان در مقام شهید، رزمنده، فرمانده، اسیر و جانباز، تصویری متفاوت از زن مسلمان ارائه می‌دهد که نه تنها در حوزه‌های اجتماعی و خانوادگی، بلکه در عرصه‌های نظامی نیز ایفای نقش کرده است.

همچنین یافته‌های پژوهش بر این نکته تأکید دارد که نقش زنان در دوران دفاع مقدس، بستری برای تغییرات بنیادین در هویت اجتماعی و فرهنگی آنان در ایران پس از جنگ شد. زنان با مشارکت در جنگ، نه تنها بر اهمیت جایگاه اجتماعی خود افزودند، بلکه زمینه‌ساز گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در نسل‌های بعدی شدند که طبق فرمایشات رهبر انقلاب اسلامی می‌تواند به عنوان الگوی سوم (زن نه شرقی و نه غربی) مورد توجه قرار گیرد.

پیشنهادها

۱) پیشنهاد می‌شود در تحقیقات مستقل دیگری مقایسه مشارکت زنان در جنگ ایران و عراق با نقش آنان در جنگ‌های مدرن مانند درگیری‌های روسیه و اوکراین مورد توجه قرار گیرد که می‌تواند درک بهتری از ابعاد نقش آفرینی زنان در جنگ‌ها فراهم کند.

۲) پژوهش‌های آینده می‌توانند تغییرات حقوقی و اجتماعی ناشی از مشارکت زنان در دفاع مقدس را بررسی کنند و راهکارهایی برای تقویت جایگاه زنان در جامعه ارائه دهند.

۳) گنجاندن محتوای پژوهش در متون درسی مدارس و دانشگاه‌ها می‌تواند به شناخت و الگوگیری نسل جدید از زنان مجاهد انقلاب اسلامی کمک کند.

تضاد منافع: بدین وسیله نویسندگان تصریح می‌نمایند که هیچ‌گونه تضاد منافی در مطالعه حاضر وجود ندارد.

مختلف جنگ نقش آفرینی نمایند و تأثیر بسزایی بر سرنوشت جنگ بگذارند. همچنین بیانات رهبر معظم انقلاب آن بخش از پژوهش ذکر شده را که بیان می‌کند حضور زنان در جنگ به اشکال مختلف، چه به عنوان نیروی رزمی و چه در قالب امدادگر و نیروی پشتیبانی، باعث تقویت روحیه سربازان و افزایش توجه به مؤلفه‌های اخلاقی می‌شود به صورت غیر مستقیم تأیید می‌کند. "این روحیه‌ها برای چه کسی بود، برای چه بود؟ جز برای خدا یک چنین چیزهایی را انسان نمی‌تواند مشاهده کند که مادر دو شهید بچه‌هایش را خودش ببرد داخل قبر بگذارد و گریه نکند! یا بخواهد از دوروبری‌هایش که گریه نکنند، بگوید من بچه‌هایم را در راه خدا داده‌ام، خوشحال هم باشد؛ اینها آن آرمان است" (دیدار خانواده جانباز شهید رجب محمدزاده با رهبر انقلاب ۱۳۹۵/۶/۷).

در نهایت نتایج پژوهش کریستین چینکین و همکارانش در پژوهش خود با عنوان جنسیت و جنگ‌های نوین که بیان می‌کند زنان در جنگ‌های نوین نقش‌های پیچیده و متنوعی دارند و نمی‌توان آن‌ها را صرفاً به عنوان قربانیان یا شرکت‌کنندگان منفعل در جنگ در نظر گرفت (۲۳) تأیید کننده بیانات مقام معظم رهبری در کل این پژوهش می‌باشد.

محدودیت های پژوهش

با توجه به اینکه پژوهش حاضر نتیجه جستجو در بیانات مقام معظم رهبری با موضوع نقش زن در دفاع مقدس می‌باشد به بیانات ایشان در سایر حوزه‌ها در خصوص نقش زن پرداخته نشد که این مسئله باید مورد توجه قرار گیرد.

نتیجه گیری

بر اساس تحلیل بیانات مقام معظم رهبری، در این پژوهش نقش زنان در دفاع مقدس در چهار بُعد اساسی بندگی، خانوادگی، نظامی و اجتماعی مورد تأکید قرار گرفته است. این یافته‌ها نشان می‌دهد که زنان نه تنها به عنوان پشتیبانان جنگ، بلکه به عنوان

منابع

- Rahimpour F, Khorasani E. The scientific role of women in early Islam. 2017. Available from: <https://civilica.com/doc/713395> [In Persian]
- Mahdavid MA, Fatahizadeh F. Foundations of the character of women from the Islamic viewpoint. *Journal of Humanities*. 2002;11(40): 197-224. [In Persian]
- Shakibirad A, Amiri H. The role of women in military and support in wars. First National Conference on Command and Management in Future Wars; 2023. Available from: <https://civilica.com/doc/1902121> [In Persian]
- Andrabi S. New wars, new victimhood, and new ways of overcoming it. *Stability: International Journal of Security and Development*. 2019;8(1). doi:10.5334/sta.665
- Koolae E. The impact of Iraq-Iran war on social

- roles of Iranian women. *Middle East Critique*. 2014;23(3):277-91. doi:10.1080/19436149.2014.949937
- Shariati Z. Martyrs and women's sacrifices during the Sacred Defense as narrated by statistics. *Payam-e Zan*. 2018;27(315):49. doi:10.22081/mow.2018.66362
- Ansari Z, Pouralkhas S, Salahi A. The Role of Women in domain war and its reflection in the works of women writers. Doctoral dissertation, University of Mohaghegh Ardabili; 2016. [In Persian]
- Butler J, Trouble G. *Feminism and the Subversion of Identity*. *Gender trouble*. 1990;3(1):3-17.
- Ahmadpour A, Fathi A. The anthropological position of women in Islam and western civilization from Imam Musa Sadr's point of view. 2024 [cited 2025 Apr 17]. Available from:

- <https://civilica.com/doc/1997805>
10. Bassford C. Clausewitz and his Works. US Army War College, Department of Distance Education, Course. 2016;2:30.
 11. Shaw M. The new Western way of war: Risk-transfer war and its crisis in Iraq. Polity; 2005.
 12. Varzi R. Warring souls: Youth, media, and martyrdom in post-revolution Iran. Duke University Press; 2006.
 13. Enloe C. Bananas, beaches and bases: Making feminist sense of international politics. Univ of California Press; 2014.
 14. Imam Khomeini. Sahifa-ye Noor. Tehran: Organization of Islamic Revolution Documents; 1983. pp 256. [In Persian]
 15. Khamenei A. Statements at the meeting of participants in the World Summit on "Women and Islamic Awakening". 2012 July 11. Available from: <https://khl.ink/f/20388>
 16. Braun V, Clarke V. Using thematic analysis in psychology. Qualitative research in psychology. Qualitative research in Psychology. 2006;3(2):77-101.
 17. Namey E, Guest G, Thairu L, Johnson L. Data reduction techniques for large qualitative data sets. Handbook for Team-Based Qualitative Research. 2008;2(1):137-61.
 18. Attride-Stirling J. Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. Qualitative Research. 2001;1(3):385-405.
 19. Creswell JW, Poth CN. Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches. 4th ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications; 2018.
 20. Daneshvar H, Karami MT, Zokaei MS. A feminine narrative of the Iran-Iraq war; lived experiences of Khuzestani women residing in "Shahrak Shahid Beheshti, Mashhad." JCSC. 2023;19(72):119-46. Available from: https://www.jcsc.ir/article_255149_03a4937e9a1f6026c81bbacb10a5faac.pdf
 21. Miri S. Investigating the Role of Women in the Sacred Defense Based on the Memory-Writing "The Last Sunday" (Memoirs of Masoumeh Ramehormozi). Journal of Holy Defense Studies. 2019;18(5):49-68. Available from: <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1728349>
 22. Hoseini AS, Asimozneb A, Banadaki KK. Anthropological Study of Women's Narratives during the War with an Ethical Approach. International Journal of Ethics and Society. 2022;3(4):1-7. doi:10.52547/ijethics.3.4.1
 23. Chinkin C, Kaldor M, Yadav P. Gender and new wars. Stability: International Journal of Security and Development. 2020;9(1). doi:10.5334/sta.733
 24. Nikoo Parvar Yazdi M, Taftiyan A, Khajeh Mahmoudabadi H, Nazemi M. Designing a Pattern for Investors' Risk Sentiment in Annual Reports Using Phenomenology Approach and Attride-Stirling's Thematic Analysis. Journal of Investment Knowledge. 2024;13(52):983-1009.
 25. De Beauvoir S. The second sex. In Classic and Contemporary Readings in Sociology. Routledge. 2014. pp 118-123.